

947.7(092)
С368

ЄПИСКОП СИЛЬВЕСТР
ЛУВЕНСЬКИЙ та МИРГОРОДСЬКИЙ
(Проф. С. Гавський)



ЗАПОВІТ
МИТРОПОЛИТА
ПЕТРА МОГИЛИ
(1647)

1947

НА ЧУЖИНІ

**ЄПИСКОП СИЛЬВЕСТР
ЛУБЕНСЬКИЙ та МИРГОРОДСЬКИЙ
(Проф. С. Гаевський)**

**ЗАПОВІТ
МИТРОПОЛИТА
ПЕТРА МОГИЛИ
(1647)**

1947
НА ЧУЖИНІ

"О, земле! Велетнів роди!"

Вступна розправа

Року Божого 1947 минуло 300 літ з дня смерти видатного українського діяча першої половини XVII віку. З того приводу появилися видання, статті, замітки, присвячені цьому видатному діячеві глибокої давнини. Не бракувало голосних слів та пишних епітетів на адресу Петра Могили. Його схарактеризовано як „великого будівничого, гарячого соборника, вченого реформатора й надхненого патріота”.

Пройшов короткий час і залунали інші голоси. На сторінках наукового органу появляється твердження: „Митрополит Петро Могила, як чужинець, не міг бути українським патріотом, Його чинність не була просякнута національним духом”. При таких розбіжностях чогось не вистачає в людській свідомості. На це може бути одна рада — говорити до людей фактами і документами, додаючи потрібні коментарі для орієнтації. Ніщо так повно не характеризує Петра Могили, як його заповіт, складений ним самим за кілька днів до смерти. То велична програма закінченої роботи й мистецький плян закріплення проробленого на наступні необмежені часи.

Без оздоблювальних епітетів, без хвальних прикрас подамо реальні факти з життя, наукової підготовки та живої діяльності цього великого мужа, придержуючись переважно програми заповіту. Для чіткості картини потрібно, звичайно, урахувувати суспільно-громадські та політичні обставини, створені висвятою ієрархії 1620 року, блискучими рейдами козачої сили під Москву 1618 р. та на турків під Хотин 1621 року, а також розвиток і закріплення унії при сприянні влади, завжди активної у поляків.

В останньому десятиріччі XVI століття в родині молдавського господаря Симеона народився син Петро, майбутній митрополит Київський і всієї Руси. На початку XVII віку Петро Могила проходить початкову й середню освіту у львівській православній братській школі. Після закінчення виховання й початкової освіти в національній українській обстановці молодий княжич відбуває подорожування по західній Європі. Вищу освіту П. Могила закінчує в паризькій Сорбоні, здобувши знання мов та всієї тодішньої науки, якою повинні були в ті часи володіти високого рангу магнати для служби державі й своєму народові.

Придворно-військову практику молодий ще тоді син господаря, як титулований магнат, проходить серед магнатства тої держа-

ви, у склад якої входить вся тодішня Україна, чи по-тодішньому Русь. Відбувається це переважно при дворі коронного гетьмана Жолкевського, хоча знає Могила королівський двір і його там знають. На службу королям Могила зужитковує багаті свої маєтності на Україні, але вони від того не зменшуються, а щораз помножуються, як свідчать документи. Молодий син господаря до своєї української маєтної дідици додає нові надбання, набуті його власним хистом.

В час перебування на митрополитанській катедрі маєтності П. Могили займали широкі простори в белзькому воєводстві, в таких же розмірах простягалися на Київщині й заходили навіть на Лівобережжя. Не було це якесь одне сільце чи фільварок, а були то цілі „ключі“ маєтків, у яких розводилися табуни породистих коней та різної іншої свійської худоби. Такі маєтності на Україні мали й інші члени родини Могили, крім першого в роді, як престолонаслідника в Молдаві. В посвяті І. Галятовського до книжки „Небо новое“ (1665) стоїть: „Анна Могилянка-Потоцька, Господариня земель Молдавських, Воєводиня Краківська“. На Лівобережжі будівництво Мгарського монастиря коло Лубень в 30-х роках XVII в. відбувається на фундації Раїни Вишневецької, званої Могилянки. Рід Могили в жіночій лінії особливо дотримується української традиції й православної віри. Тільки після їх смерті українські магнатські роди князів Вишневецьких та графів Потоцьких католичаться й ополячуються.

Перед дальшим розгортанням подій із життя й діяльності Петра Могили, як майбутнього митрополита й діяча широкого закрою, спинимося на найближчих моментах перед приходом цього діяча до Печерського монастиря. Такими моментами треба вважати р.р. 1614 — 1621, тобто роки гетьманства Петра Конашевича-Сагайдачного, що виявив себе талановитим стратегом-військовиком і тонким політиком. З його появою оживає культурне життя в Києві: 1615 року народжується Богоявленське братство, до якого братчиком вписується гетьман Сагайдачний, а за його прикладом слідує все запорізьке козацтво. Фундації на організацію й розвиток братства кладе Гальшка Гулевичівна, дружина Мозирського Маршалка Лозки. Це свідчить про участь у цій справі заможних і урядово сталих громадян, твердих у православної вірі.

В тих же часах із західніх земель України друкарі з друкарнями залишають свої насиджені місця на заході й впливаються в одраhlлий і занедбаний Київ. Друкарська справа в Печерському монастирі набирає широти й розмаху, збираються нові наукові сили. Київ стає центром козацької сили, що з того часу починає впливати на суспільно-громадські й політичні події. Даліся в знаки наші лицарі й Москві 1618 р. під проводом гетьмана Са-

гайдачного. Польський королевич Володислав з невеличким військом загнався туди й його треба було виручати. Запоріжці з Сагайдачним дали часу москалям і виручили з біди королевича.

Послугою полякам мудрий Конашевич забезпечував собі вільну руку в справі відновлення ієрархії. Десь із-під Тули гетьман з козацтвом, як бджоли матку, охороняли східного православного патріярха Феофана. Під охороною козацтва 1620 року патріярх відновив православну ієрархію, висвятивши митрополита Іова Борецького й кількох єпископів на всі православні катедри. Після того Сагайдачний ескортував козацтвом патріярха до кордонів доброзичливої українцям сусідки Молдави, а господар її дав захист на дальшу подорож патріярха. Творилася українська політика в межах Польщі.

Грізні події не давали опам'ятатися Польщі. Наступив 1621 рік. Після катастрофи під Цецорою турки готували загалу польській збройній силі під Хотином. Не було часу заходжуватися коло висвяти, бо це зачіпало гетьмана, поміч якого потрібна була на турків. Конашевич знає це, домовляється з королем і безпосередньо від нього прямує на бойовисько під Хотин. Сталося зіткнення двох військових лицарських технік і козацька перемогла. В польському війську був молодий Петро Могила. Знав він дух і зделікатнілість шляхетного вояцтва. В бою під Хотином побачив він техніку й лицарське завзяття українського козацтва, В цім великім військовім герці щось особливо мало діткнути вразливу молоду натуру господарєвого сина і вплинути на користь українського народу, що витворив таку могутню й завзятую козацьку силу та наділив її таким талановитим керівником.

Хотинська послуга козацтва з Сагайдачним на чолі повинна була вплинути сприятливо на вживлення в реальну дійсність відновленого православного єпископату, як про це домовлявся Конашевич з королем перед виступом на Хотин. Але 1622 року ранений в руку під Хотином гетьман Конашевич-Сагайдачний послугами польської медицини зведений був у могилу. Хоча король і не виступав одверто, але католицьке магнатство з єзуїтами та уніятами зчинили цілий рух проти нової православної ієрархії. Без інвеститури, як королівського забезпечення, ієрархи не в стані були правно існувати, переховуючись тільки в Києві під охороною козацтва.

В новому здвизі проти українського народу й висвяченої для нього православної ієрархії настали незвичайно прикрі обставини. Серед розбіжності й занепаду Київсько-Печерський монастир 1625 року числить серед своїх ченців 28-літнього княжича Петра Могилу. Зразу ж цей обдарований і освічений магнат впрягся в науково - культурну роботу в монастирі, бо через два роки його вже обирають на архимандрита цього монастиря (1627)

після смерти Захарія Копистенського. В сані архимандрита П. Могила розгортає широку діяльність і входить в урядових колах польської державности в пошану й значення.

По смерті короля мав зібратися польський сейм. На цей сейм обирають молодого архимандрита Печерського монастиря замість похилого віком Ісаїя Копинського. Православна українська шляхта і магнатство виставили Петра Могила на високе становище митрополита. В королівських і магнатських польських колах архимандрит Петро Могила мав сталий авторитет. Кандидатура його на митрополита пройшла в польських верхах без ніяких застережень, навіть із симпатією. Новий король Володислав IV знав королівські зобов'язання перед українською шляхтою козацтвом; він задовольнив усі домагання щодо повернення від уніятів православних храмів Божих, хоч проти того виступало католицьке й уніятське духовенство. Перший виступ Петра Могили в імені Української Церкви пройшов з великим успіхом і дав корисні наслідки.

Після повороту з сейму архимандрит П. Могила приймає хіротонію на єпископа в квітні 1633 року в львівській Братській Успенській православної церкві. Слідом за цим у липні місяці відбувається інтронізація в митрополита в київській митрополічій катедрі — храмі Ярослава Мудрого Св. Софії, відібраній перед тим від уніятів спустошеною й зруйнованою. Першою турботою нового митрополита було відновлення Св. Софії на власні кошти. А далі розгорнулася на всю широчінь плідна діяльність митрополита Петра Могили, охопивши найдавші закутки українських земель і поширившись потім далеко поза межі України.

Підводячи підсумки своєї роботи перед смертю, П. Могила признається в заповіті, що ще перед обняттям архимандритських обов'язків він, „бачучи занепад в народі Побожної релігійности не від чого іншого, як від того, що жодної освіти й наук не одержує, тому приречення зложив перед Господом Богом всі достатки, від батьків оставлені", повертати на відновлення зруйнованих домів Божих і на фундації шкіл, на захист „прав і вольностей народу руського". Ставши митрополитом, П. Могила почав здійснювати своє приречення; він відновив, як сказано, зруйновану Св. Софію, розкопав руїни Десятинної церкви й розкрив останки Св. Володимира, великого князя київського. Всього не перечеислити, що довершив по всій Україні за 14 років своїм коштом у митрополічому сані цей великий трудівник на Божій ниві відживлення душі народу.

В складеному за кілька днів до смерти заповіті сказано: „не бажаючи зоставити в якомусь непорядку дім мій, від Господа Бога мені в зверхність доручений", „учиняю короткий волі моєї... заповіт". Але в цілому викладі нічого не говориться про особисте

приміщення чи маєтність, а розгорнено піклування за створене для всього українського народу велике культурне діло. Отже вираз „дім мій, від Господа Бога доручений“, розуміється вся митрополія, тобто вся Україна. Переліченими фактами й способами відношення до людей, наведенням живої практики розкрито в заповіді методи праці в тому „моєму домі“ дійсно великого діяча в незвичайно складних і заплутаних обставинах знесиленості й розпорошеності українських сил та суспільності польсько-державного наступу.

В заповіді дано підсумок усього зробленого за 14 років організації й керівництва культурно-релігійним життям всієї України. Грандіозна картина складається при огляді всього проробленого. Відходячи з цього світу, П. Могила не залишає на призволяще великої праці, а всьому дає такий лад, щоб воно — школи, шпиталі, притулки для виховання дітей — могло існувати на власні кошти чи відсотки від вложений сум. При тому, знаючи тенденції православного титулованого магнатства до окатоличення й за ним до ополячення, Могила з незвичайною зручністю всіх таких князів-магнатів ангажує до культурної праці, звертаючись до морального обов'язку й чести.

Найвизначнішим та титулованим особам, а в тому числі й братові своєму Мойсееві, Петро Могила припоручає доглянути за здійсненням даних ним розпорядків, забезпечити маєтностями й грошовими коштами спільножитні монастирі та при них школи й шпиталі, молитовно бажаючи братові щасливо повернутися до „столиці прадідів“ їх як „єдиному зосталому потомкові“. Які монастирі потребували стороннього забезпечення по всій Україні, П. Могила добре знав. Така обізнаність з фактичним станом культурних установ по всій Україні стверджується листуванням Могили з Касяном Саковичем та даними з заповіді. Не згадано, наприклад, Почаєва, в той час матеріально міцного, але на крайньому заході Крехів, Угорники та крайньому сході Мгар і Густинь, як заборолу української культури, в заповіді відзначені серед спільножитних монастирів, „що жодних прибутків не мають“, і повинні одержати допомогу з ліквідувальних сум.

Традиції минулих часів митрополит Петро Могила досконало сприйняв і в своїй діяльності йшов наміченими в минулому шляхами, Ще кн. К. К. Острозький, нащадок Рюриковичів, заводив сам і інших призволяв організувати монастирі спільножитного ладу. Така настанова означала внесення культурно-корисної громадськості в життя й функції монастирів. Спільножитність на кожному місці Петро Могила підкреслює й такими тільки манастирями він і опікується. Всі такі монастирі підпорядковані були Київському монастиреві на Подолі, що так і звався Києво-Братський шкільний монастир.

Щодо самого роду Могил окреслюється такий стан в першій половині XVII ст. Найстарший в роді Могил посідав княжий престол в Молдаві з титулом Господаря. Звідки зродилася така чисто українська назва княжого титулу, питання не розроблене. Молодші члени роду Могил перебували при своїх маєтностях на землях України, Білоруси й Литви, а то й Польщі, входячи в родинні зв'язки з українськими знатними родами графів Потоцьких, князів Вишневецьких, Корецьких та інш. Маєтності дідичного походження доставалися від батьків до дітей, помножуючись дбайливими нащадками, яким був і Петро Могила. Його лятифундії розлягалися в белзькому й київському воєводствах та навіть на Лівобережжі. Заснування Могилова на Білорусі зв'язується з ім'ям Могили; назва ця зустрічається і в заповіті.

Принизливо-зневажливий політично-суспільний стан українського народу та занепад серед нього науки, просвіти й виховання прихилив увагу обдарованого від природи й вихованого в українській школі княжича Петра Могили, сина молдавського Господаря Симеона. Перед Господом Богом цей титулований магнат склав приречення, не будши ще митрополитом, всю свою маєтність офірувати на відновлення храмів Божих і на фундації шкіл для українського народу. В митрополитичому сані Петро Могила повністю виконав своє приречення, заслуживши в нащадків українського народу прославлення угодником землі української, бо перемиг у собі те почуття, якого не осилив Євангельський юнак: завагався роздати своє добро бідним, бо був дуже багатий (Мрк. 10 21—25).

Турботами чисто ділового характеру без тіні ущіпливої уїдливості, властивої всім тогочасним полемістам, митрополит П. Могила охоплює всю Україну й Білорусь із Литвою. Оживляються давні монастирі спільножитного ладу. Виникають нові монастирі такого ж чину на кошти місцевих православних магнатів. На одній Волині виникає за тих 14-ть років до десятка таких монастирів зі шпиталями, школами й друкарнями. Організуються братства, одержуючи ставропігії від П. Могили, як екзарха царгородського патріархату. Всім це імпонує й ніхто не виявляє намірів шукати такої ставропігії в Царгороді, як це було перед унією, вносячи дезорганізацію в Церкві.

Школи з програмою колегіюму виникають не тільки в Києві. З поменшеною програмою київської колегії виникають школи в різних містах України. Особливим характером визначається школа в містечку Гощі, Острозького повіту, ректорами якої були спочатку Оксенович Ігнатій (1639), а за ним і Гізель Інокентій (1640 р.). В зазначених роках в розпорядженні митрополита П. Могили були свої кадри вчителів і професорів, що він їх на свій кошт висилав за кордон для вивершення освіти. По закінченні о-

світи, молоді й здібні науковці несли науково-педагогічну працю там, де вказував їх меценат. Крім зазначених двох, були відомі зі здібніших Сильвестр Коссів, Трохимович, Єп. Славинецький, Тарасій Земка, Старушич та інші. Заведена Могилою система давала на десятиліття й цілі століття Україні й усьому слов'янству людей науки й культури.

Керівництво й нагляд за монастирями й школами та шпиталями встановлено з Києва. Міністерської канцелярії не міг при собі мати митрополит української православної Церкви, тому за такі міністерські департаменти стали київські монастирі. Для чоловічих монастирів з їх культурними й освітніми установами таким департаментом став братський монастир на Подолі, а для жіночих монастирів—жіночий монастир на Печерську. Матеріальну базу давали місцеві фундатори, а керівництво зосереджувалося в Києві. З нічого повстало міністерство широтою роботи з функціями трьох життєвих ділянок: освіти, культури й здоров'я. На це треба було великого хисту, коштів і безмежної відданости. Всі ці якості розкрив у собі український магнат Петро Могила в сані митрополита всієї Русі (України).

З часу виникнення унії (1596) повстає особний вид літературно-критичної творчости. Має така творчість особливу прикмету в'їдатися в особу, а не в справу. За одне підозріння в чомусь людину закидається болотом і наділяється безліччю негативних епітетів. Найменший недолік, похибка чи недотягнення інкримінувалися як тяжкий злочин; обвинуваченого обсипалося лайливими характеристиками, переважно несуттєвими, але зате уїдливо-образливими. Такими критичними засобами загнано в католицизм М. Смотрицького, Транквіліона-Ставровецького, Саковича й багато інших, При митрополиті Петрі Могилі такі засоби в літературі зникають, а скрізь видно діловитість, об'єктивізм і практичний підхід до справи. Не все, що виникло при П. Могилі, написано ним самим. Складали твори й інші автори, але загальний напрям, надання об'єктивности, недрозливости та неуїдливости належали великому митрополитові. Цю функцію він виконував зі знанням і умінням та побожною відданістю. З ім'ям митрополита П. Могилі в'яжуться виниклі в той час твори; „Ісповідання віри", стверджене східними патріярхами, „Службник" (Літургіаріон), „Требник", „Літос" — апологія Укр. Церкви проти напасників, багато апологетичних творів латинською мовою.

Ще одна особливість мала місце тоді, та не перевелася вона і в наступні часи — побільшувати на громадсько-церковних справах власні маєтності. Виринає постать єпископа Іосифа Шумлянського та подібні. Могилі були відомі такі явища. В заповіті він пише: „Пастирською моєю останньою волею зобов'язую й визначаю, щоб маєтність як митрополитанська, так і архимандрії пе-

черської, як власність Христова, ні в жодне спустошення не приходила, як це від малопобожних звиклося робити", Таке пастирське зобов'язання покладено на титуловані й разом з тим урядові особи як патронат „в ім'я Милосердя Божого..." „на збільшення хвали Божої й виховання православно-руських діток".

В історії української культури мало знайдеться діячів подібного закрою, а широти розмаху й жертвенності ніхто не проявив. Що князь К. К. Острозький в межах своєї острозької маєтності на власні кошти робив у другій половині XVI в., те в першій половині XVII в. П. Могила розгорнув на всю Україну в стрункій системі, уфундувавши власними коштами на прийдешні часи й включивши патронатством до цієї справи урядово чинних православних магнатів і княжат усієї України. Патронат цей склали Воевода Мінський, Каштеляни Київський та Новгородський, Хорунжий В. Кн. Литовського, Писар і Підкоморій Браславські, Підсудок і Підкоморій Луцькі, князь Четвертинський і „інші православні пани".

З минувшини перед Могилою зоріє нам єдина особа князя К. К. Острозького, що меценатствував, заводячи монастирі, школи, друкарні, шпиталі, академії, видавництва. Зі смертю його все припинилося, бо дочка й син окатоличились і все передали єзуїтам, Петро Могила, віддавшись українській культурній справі, перетворив свою жертвенність у струнку систему, охопив нею всю Україну й до охорони та розвитку цієї системи втягнув усе відоме тоді православне титуловане магнатство, ожививши й управильнивши в своїй системі братства, як широко-народне предстванство.

Декому з ученого ареопагу теперішності видається, що митрополит Петро Могила, „як чужинець, не міг бути українським патріотом". Зі всього наведеного вище виступає перед нами не просто український патріот, а „Велетень-патріот", що запліднив українську культуру на цілі віки наперед. Ніби про нього поет наших днів вигукнув: „О, земле! Велетнів роди!" Українські маєтності Белщини, Київщини та Лівобережжя зродили нам у скрутну добу XVII століття велетня незвичайно широкого діапазону й глибокої християнської самопожертви. На погляд зазначених учених мав би випасти з українських патріотів і кн. К. К. Острозький, бо прапрадід його Рюрик замандрував на Україну аж із Скандинавії, як мовить літописний переказ.

Заповіт написано польською мовою, як урядовим струментом зносин в офіційно-суспільних взаєминах. Це документ такого характеру, що його треба було зразу ж подавати в офіційні установи до виконання; зміст його вимагав дії й участі в тій дії офіційних осіб. Митрополит дбав про справу й усував з дороги її найменшого гальмування усі перешкоди, що могли б затримувати

живу роботу догляду за маєтностями, як фундаціями шкіл, шпиталів, притулків тощо. Отже причина тут чисто юридично-правна, а не відсутність національної свідомости. Таке питання не має тут місця.

При розгляді мовного питання в той час треба зважати на тодішнє розуміння літературних стилів, що перейшло згодом і на Московщину. Основна мовна особливість в Україні була та, що слов'янська мова вживалася з українською вимовою й тому здавалася ніби осібним стилем української мови, Такий спосіб вимови затримався у греко-католиків до останнього часу в богослужбі. В час існування перекладу Св. Письма на живу українську мову дехто з православних українських ієрархів одбуває богослужби слов'янською мовою з українською вимовою. В XVII в. така вимова вважалася за високий стиль, який тільки й можливий був у науці. Такого напрямку дотримувалися до Могили й після нього.

За часів Петра Могили вживання термінів різнилося від нашого часу. Слов'янська північ звалася тоді Московщиною зі всіма похідними термінами: москвин, московський, москаль. Давньої української назви Русь тоді ще Москва не перехопила. В заповіті митрополит Могила вживає наш давній термін Русь, руський у застосуванні до українського народу, а до північної країни прикладає термін Московія, москвин. Значно пізніше Московія за Візантією принатурює термін Росія, росіянин, а в нашому житті все більше починає вживлюватися друга давня назва Україна, український, українець.

В час перебування Петра Могили в сані архимандрита Печерського монастиря укладалися ніби якісь пляни об'єднання обох Церков — православної й уніятської — під зверхністю авторитетної людини перед урядом і народом. Зважалося на ослаблене становище грецької патріархії, зверхниці київської митрополії. Перебуваючи під турецькою владою, царгородський патріархат затратив свободу поступовання й зв'язку з рівними й підлеглими церквами; значення царгородського патріарха для слов'янських церков зменшилося. Проектовано було утворити в Києві патріархат. В це втаємничені були уніятський митрополит Іосиф Велямин Рутський і противник його, нелегальний перед урядом, православний митрополит Іов Борецький та Печерський архимандрит Петро Могила. З цивільних людей знав про це Адам Кисіль. Слов'янська форма церковної культури мала стати посередньою між латинським Римом і грецькою Візантією. Наближена до римського престолу українська патріархія мала стати рівнозначним чинником з Латинською Церквою Заходу.

Піднесена до гідности патріархату київська митрополія, об'єднавши обидві роз'єднані церкви, повинна була заступити царгород-

ського патріярха. Митрополит Рутський минув своє високе становище і запропонував на київського патріярха Петра Могилу, хоча він серед високих учасників наради був наймолодший саном і віком. Те показує на високий авторитет молодого архимандрита. Хоч такі поголоски появилися в друкованим слові, трудно через 300 літ щось стверджувати чи заперечувати, бо реальних слідів од таких заходів не залишилося. Єдиний натяк залишився з часів митрополитства П. Могили: засновуючи братства митрополит Могила наділяв їх від себе ставропігією й не посилав їх за цим до царгородського патріярха, хоч і була раніш на це заведена традиція, зв'язана з грецьким патріярхом. Інших ознак і слідів не зберіг час.

Два митрополити діяли одночасно й залишили свої заповіти. В тих документах виявилася особа кожного. Перед смертю (1637) Рутський пише в Дерманському монастирі на Волині своє останнє слово, сповнене муки, пригноблення й каяття. В розпачі він вимовляє: „Заявляю перед цілим світом, що вірую в усе, що св. католицька Церква вірувати наказує”. Роджений в православній вірі, а через католицтво й кальвінізм опинившись в унії, Велимин Рутський змушений чимсь до офіційних урочистих признань.

Через десять років прощається зі світом (1647) спільник Рутського в справі київського патріярхатства Петро Могила. З почуттям власної гідности й самоповаги він вимовляє; „В святій Вірі, в котрій народився, виховався і з волі й ласки Божої достоинство Митрополитанське на собі маю, в ній же хочу, вік свій закінчивши, стати перед Маєстатом Господа мого,” Тут чується твердість у батьківській вірі й ніякого каяття ні перед ким, а відкрите чоло перед Маєстатом Господа.

Заповіт митрополита Петра Могили — то урочиста пісня всеохоплювальній любові. Ним дано підсумок проробленої величезної роботи й скріплення проробленого на майбутність. Тому й вивчення змісту цього заповіту повинно стояти в обов'язку молодого покоління, щоб на ньому навчитися, як треба працювати й офірувати собою на щастя й розвиток свого народу.

ЗАПОВІТ*)

Митрополита Петра Могили

В ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь.

Оскільки нічого над смерть певнішого людині нема, а година смерти в Божих таємницях самого Бога перебуває, — я многогрішний Петро Могила, Архієпископ-Митрополит Київський, Галицький і всієї Руси, Екзарх Святого Константинопольського Престолу, Архимандрит Печерський, будучи хворістю навішений від Господа Бога й не бажаючи залишити в якомусь не порядку дім мій, від Господа Бога мені в зверхність доручений, всі мої наміри віддавши на всемогутню волю Божу, учиняю короткій волі моєї, коли так Господь Бог визначив, такий останній **Заповіт**.

Поперше, в святій Вірі, в котрій народився, виховався і з волі й ласки Божої достоїнство Митрополитанське недостойний на собі маю, в ній же хочу, вік свій закінчивши, стати перед Маєстат Господа мого. Подруге, коли тільки позволив мені Господь Бог з ласки своєї святої, і з ласки Його Королівської Милости Пана Мого Милостивого, бути Пастирем у Столиці Митрополії Київської, а перед тим іще Святої Лаври Печерської Архимандритом, у той час бачучи занепад у народі Руським побожної релігійности не від чого іншого, як від того, що жодної освіти й наук не одержував, тому приречення моє зложив перед Господом Богом моїм, всі мої достатки, від батьків оставлені, і що тільки від належних послуг святих місць, мені доручених, прибутків з відповідних маєтків тут зоставалося, повертати частково на відновлення зруйнованих Домів Божих, яких залишились жалюгідні руїни, частково на фундації шкіл у Києві, прав і вольностей народу Руського, з особливої також ласки його Королівської Величности Пана нашого Милостивого позволених та упривілейованих; а те ж моє мізерне приречення й наміри поблагословив Господь Бог зі своєї святої ласки, що за життя мого оглядав я великий пожиток для Церкви Божої від тих наук, бо досить освічених людей і побожних на обслугову Церкви Божої збільшилося.

Отож тоді Колегію заснував я, як єдину за поруку мою, хоча-чи залишити з найвищого провидіння Божого на потомні часи пам'ятку, а оцим моїм заповітом навіки даю й дарую: Поперше, ті гроші, що маю в Ясновельможного Його Милости Пана Адама з Брусилова Киселя, Каштеляна Київського, Старости Носовсько-

*) Переклад із польської мови.

го, від суми п'ятдесят і п'ять тисяч золотих, які його Милість зобов'язався і записом від нього даним ствердив, як в тому договірному записові поширеніше описано, проценти щорічно з них платити, Подруге, також суму з маєтку, мною набутого й купленого у їх Милостей панів Служилих Воеводичів Венденських, тобто на Мухоїдах і Опачицях, двадцять тисяч золотих на ту саму Колегію та Отців Колегіятів Братства Київського Богоявленського даю, дарую, на вічні часи записую, і ту суму наступник мій повинний буде з тих згаданих маєтностей віддати, хотівши володіти маєтностями, що тепер в посіданні Отців Колегіятів як маєтність, що має залишитись при них аж до повернення тої пом'янутої суми. Притім ще й нині на ту ж Колегію готівкою відписую й записую шість тисяч польських золотих, також митру мою, справлену власним моїм коштом, на сріблі позолоченому оправлену й оздоблену власними клейнотами з залишених мені батьківських скарбів. Усю бібліотеку різних мов, фундовану мною ціле моє життя, зложену в цей час на переховування Отцю Намісникові Софійському передану, а реєстр книжок тих переданий згаданим Отцям Колегіятам за підписом моєї руки. Хрест мій срібний Митрополитанський на вічну пам'ять моєї любови, також і саккос білої парчі перлами гаптований тим же Отцям Колегіятам даю, дарую й відписую; також зі срібла мого власного, скільки не є, всього четверту частину, яку виконавці цього мого заповіту повинні виділити, на ту ж Колегію даю й записую.

За ці добродійства накладаю на них ту повинність на прийдешні часи, щоб вони в школах Київських відповідно до привілеї Його Королівської Величності, як при житті моєму, учити мають і самі в спільноті відповідно до правил, мною заведених, жити, також Колегію Київську відповідно до фундації цілковито заховувати, і за душу мою кожного четверга службу Божу відправляти, і кожного року день моєї смерти богослужбою обходити.

На монастир Печерський другу мою митру коштовну в перлах з дорогоцінними камінцями відписую; також лампаду, на котру дав я сімдесят дві гривні срібла, а також із столового срібла і всякого, що найдеться моєї власности, якого четверту частину я записав Отцям Колегіятам, дві частини записую і дарую на Монастир Печерський і на відновлену мною церкву Святого Спаса тут біля Печерського монастиря збудовану, тобто їх Милості Панове виконавці мого заповіту так мають те срібло розміркувати, щоб одна частина віддана була Отцям Колегіятам, друга Печерському монастиреві, третя до Святого Спаса, а четверта частина того срібла Його Милості панові Мойсееві, мому братові, Господареві земель Молдавських.

На Митрополитанську церкву Святої Софії, з ласки Божої мною реставровану, третю митру на блакитному оксамиті бляхами

обложену, і два саккоси талетові — один зелений, а другий багатого червоного табину, і третій з білої-парчі; а інші всі саккоси при Печерському монастирі мають залишитися. Святі моші, запечатані в ковчегові церковному Печерському, також Животворче дерево хреста Господнього в маленькому хресту позолоченому Московської роботи оправленому, до Богоявленської церкви Київського братства, при котрому Колегія мною фундована, відаю й записую. На закінчення церкви, званої Десятинної, яку я почав обновляти, щоб відновлення закінчене було, з моєї шкатули готових тисячу золотих призначаю й записую. А на Видубицький монастир п'ятсот золотих готівки дарую й записую. Також скільки могло залишитись моїх недоторканих маєтків, які використовував перше в світському стані моему на службу Королям їх Превелебним Милостивцям моїм, а опісля в духовному стані на відбудову Домів Божих та потреби Церкви Його Святої, уділивши моїй Колегії, мною фундованої, та іншим згаданим церквам і монастирям, звертаю зарядження моє до наймилішого і єдиного брата мого, Господаря його Милості маєтність мою, у Воеводстві Белзькому розташовану, Великі Очі, Змієвисько й звану Слободу Могилову, мої маєтки власні, ні від кого незалежні, мною набуті в світському моему стані, його Милості законному наступникові моему рідному братові оставляю, дарую й навечно записую. Також маєтки у Воеводстві Київському розташовані, названі Міхоїди й Опачиці тому ж його Милості Пану рідному моему дарую й записую, а його Милість, повернувши суму двадцять тисяч, подаровану мною Отцям Колегіатам, має собі викупити,

Фільварочок званий Позняківщина за Дніпром, мною набутий за суму чотири тисячі золотих, який я дав на фільварочок до церкви Богоявлення Отцям Колегіатам. щоб не було порушено жодним способом з боку його Милости Пана мого брата, його Милість братньою шанобливістю зобов'язую; а для кращої певности, щоб на потонні часи жодний мій наступник не чинив собі ніякого привласнення до того фільварочка Позняківщини, на тому фільварочку сума, яку дав я чотири тисячі золотих, тим же Отцям дарую й відписую.

Більше ж Його Милості пану братові моему після мене спадку не залишаю; і прошу, щоб братньою любов'ю своєю те покрив, зважаючи, що я все, що мав, посвятив з собою разом на хвалу Божу й службу Його, а йому молитви мої недостойні і благословлення моє оставляю замість спадків багатих. Господа ж Бога благаю, щоб Він з ласки своєї святої його Милість, як єдиного зосталого потомка повернув до столиці прадідів наших.

Записи також від різних осіб, що найдуться в моїй шкатулі, його Милості пану братові моему і стягання грошей будуть належати. Також стінні прикраси, килими, художні окраси келейні та

інші прибори його Милості пану братові моему відписую, включаючи оздобу адамашкові різного кольору, які віддав я на конгрегацію студентам Колегії моєї. Цуги, коні, карсти, що тільки зостануться після мене, те все його Милості пану братові відписую з котрих його Милість відповідно до уваги своєї та заслуг тих що мені служили, наділяти буде.

А що при тому зверх пом'янутого й розчисленого залишиться в убогій шкатулі моїй грошей готівкою, також у винах, медах, за які власні мої гроші плачені, те все їх Милості Пани виконавці заповіту мого, огрошовивши в ліквідувальні суми, мають частину на похорон мого тіла грішного, а другу частину на добродійні справи в різних монастирях спільножитних, тих що жодних прибутків не мають, тобто до Скиту, до Межигір'я, до Тригир'я, до Крехова, до Угорників, до Мгару, до Густині, також до Дівичих монастирів і до шпиталів мають роздати. Особливо на шпиталь, мною фундуваний, в Святого Феодосія в містечку Печерському півтора тисячі золотих їх Милості мають дати, щоб та сума закладним записом на якихсь певних маєтках забезпечена була і щоб утримання щорічне вічно йшло на цей шпиталь. З тих же грошей о. духовникові моему, о. архидіяконові Радіонові, а далі й усім моїм слугам достатню заплату й нагороду учинити мають за їх вірну прислугу, між якими зазначаю: цирульнікові моему Росохацькому півтора ста золотих і коня з табуна дати; аптекарові також коня і сто золотих. Худоба, вівці, табуні коней і все, що є добутку в фільварку моїм, мною закладенім, названий на Полянах, все те пополовині відказую: половину на Печерський монастир, а другу на Богоявленську церкву Отцям Колегіатам.

Щодо моєї Київської Колегії, то Ясновельможним Їх Милостям Панам: Пану Олександрові Огінському, Воеводі Мінському, Їго Милості Пану Адамові з Брусилава Киселеві, Каштелянові Київському, Їго Милості Пану Богданові Стеткевичові, Каштелянові Новогородському, Їго Милості Пану Богданові Огінському, Хорунжому Великого Князівства Литовського, Їго Милості Пану Теодорові Проскурі Суцанському, Писарові земському Київському, Їго Милості Пану Сильвестрові, Писарові Браславському; врівні також Високостям Їх Милостям Панам Князям — Їго Милості Пану Стефанові, Підкоморному Браславському, Їго Милості Пану Григорієві, Підкоморному Луцькому, Їго Милості Пану Захарієві, Підсудкові Луцькому, Їго Милості Пану Николаєві, Князеві Четвертинському та іншим Їх Милостям православним Панам в патронат поручаю, й іменем Милосердя Божого благаю їх, щоб ця єдина твердиня (*unicum pignus*) православної Руської Церкви прихильністю, піклуванням і патронатством Їх Милостей на збільшення хвали Божої й виховання православноруських дітей постійно тривала.

Тій же Колегії Братській Київській всі будинки, набуті мною з їх правами навечно віддаю, дарую; особливо ж слізне благання моє за цю Колегію звертаю до майбутнього, кого дасть Бог, мого наступника Манастиря Печерського Його Милости Отця Архимандрита і всім Браттям того Манастиря, 1-е, щоб Вишеньки і Гнідин, розташовані за Дніпром маєтності Манастиря Печерського, до трьох літ принаймні від тієї Колегії не були відірані, щоб у тім могла вона собі підшукати, куди перепровадити господарство; бо ж Браття манастиря Братського Київського є постриженці й вихідці Манастиря Печерського хоч і не всі, одначе в більшині й видатніші; 2-е, щоб він же Його Милість Отець Архимандрит з Собором своїм Печерським ігуменство манастиря Дятловицького, під Пінським розташованого, від теперішнього Отця Ректора Братства Київського та ігумена Дятловицького і наступників його не віднімав для скріплення всім відомого мого приречення на заснування шкіл для виховання православних дітей.

Всі ці пакти мого заповіту Їх Милості Панове виконавці щоб дотримали уклінним проханням моїм сумління їх Милостей зобов'язую і прошу та призначаю їх Милостей Ясновельможних — Його Милість Пана Адама з Брусилова Киселя, Каштеляна Київського, і Його Милість Пана Мойсея Могилу, Господаря Земель Молдавських, брата мого; а до їх Милостей додаю Велебних їх Милостей Отців: Отця Ісаю Трофимовича, Ігумена Манастиря Никольського Пустинного, Отця Ігнатія Оксеновича Старушича, Ігумена Видубицького, Отця Іосифа Кононовича Горбацького, Ігумена Михайлівського та Отця Ректора Київського Іннокентія Гізеля; а вони їх Милості Отці до з'їзду їх Милостей Панів виконавців, та дальшого розпорядження, знаючи їх побожну сумлінність і придатність, нехай будуть охоронцями скарбу манастиря Печерського, прав, привілеїв та маєтків його разом з Отцем Варлаамом Дитковським, Намісником Печерським; також Церкви Святої Софії і маєтків Софійських з Отцем Костянтином Негребецьким, Намісником Софійським.

Пастирською моєю останньою волею зобов'язую й визначаю, щоб маєтність як Митрополитанська, так і Архимандрії Печерської, як власність Христова, ні в жодне спустошення не приходили, як це від малопобожних звиклося робити під час відходу з цього світу Зверхників Духовних, в слезах припадаю до ніг Маєстату Його Королівської Милости, Пана мого Милостивого, щоб як найвищий Охоронець домів Божих і насліддя їх, поки з волі Його Королівської милости Пана мого Милостивого, як Митрополія, так і Архимандрія вибранцям не будуть віддані, в своїй високій охороні мати рачив. А я, будши до кінця життя мого вірним Богомольцем за Його Королівську Милість Пана мого Милостивого, таким і з цього світу відходжу, і тим цей заповіт мій кінчаю, ба-

гатоґрішну ж мою душу відаю Господу й Творцеві мойому. Моє ґрішне тіло в Манастирі Печерському при лівому крилосі між стовпами щоб було поховане, їх Милостей Панів виконавців мого заповіту прошу.

Писано цей заповіт в Манастирі Печерському Року Божого 1646 Грудня двадцять другого відповідно до старого Календаря, а відповідно нового Календаря першого дня*) Січня, Року Божого 1647,

[В ориґіналі підписано так:]

Петро Могила, Архиепископ-Митрополит Київський, Архимандрит Печерський, рукою власною.

Адам з Бруилова Кисіль, Каштелян Київський, Староста Новоський, усно прошений.

Печатар Федор Солтан рукою власною.

Усно прошений Печатар Андрей Славецький.

Усно прошений Печатар Даниїл Голуб.

Усно прошений Печатар Мелетій Красносельський, на той час Намісник Печерський.

[Інші підписи під ориґіналом:]

Усно прошений Печатар Василій Дворецький, Полковник Його Царського Пресвітлого Величества Войська Запорозького Київський.

Усно прошений Печатар Филарет Губиневич, Уставник Печерський, рукою власною.

Ананія Куликовський, Економ Манастиря Печерського, рукою власною.

Федор Оранський, Старець Соборний Манастиря Печерського, Суду Духовного, рукою власною.

Не уймаючи того права з підписом рук і з печатями їх Милостей положених, ще стверджаю власною рукою Юрій Хмельницький, Гетьман Войська Його Царського Величества Запорозького.

*) Петро Могила помер 11. січня 1647 р. н. ст.

Наукова література

1. «Волянськ». Историч. судьбы Юго-Зап. Края. 900-лѣтіє Крещ. Руси, 1888.
2. Западно-русскія полемическія сочиненія. Свящ. П. Подвысоцкого. Могилевъ-губ. 1915. (Там і література).
3. Харламповичъ К.: Западно-русскія православно. школы XVI в. и нач. XVII в. Казань 1898.
4. Проф. С. Голубевъ: Матеріалы для ист. Зап. рус. Церкви (Труды Кіевской Дух.- Академіи, 1878 г., №№ 5 — 8).
5. Проф. С. Голубевъ: Митроп. Петръ Могила и его сподвижники. Кіевъ, 1908.
6. Волянск. епарх. вѣд. 1900 г. №№ 13 — 15,
7. Кояловичъ: Чтенія по исторіи Зап. Россіи. СПб, 1884 г.
8. Лѣтопись Величка. Изданіе Кіевск. врем. Ком.
9. Лѣтопись Самовидца. Изд. Кіевск. врем. Ком. 1878.
10. Лѣтопись Густ. монаст. Чтен. въ Общ. ист. и древн. Рос. 1848 г., кн. 8.
11. Арх. Ю.-З. Рос., т. VII, т. VIII, ч. 1.
12. Максимовичъ М.: Собр. соч., т. 1.
13. «Русск. Вѣстн.» 1859 г. Сентябрь: «Малоросс. казачество до Хмельницкого».
14. «Отечеств. Зап.» 1870 г. Январь (Костомаровъ — «Южн. Русь и казач.»
15. Кулишъ П.: «Матеріалы для ист. возсоед. Руси» т. 1, Москва 1877.
16. Чистовичъ: Очеркъ ист. Зап.-Рус. церкви, т. II.
17. Д-р Микола Чубатий: Тристаліття церковної унії на Україні (Унійний з'їзд у Львові, 1938) (Праці Богосл. Наук. Т-ва, т. XI -- XII).
18. о. Степан Рудь: Літургія Св. Ів. Золотоустого в 1-ій полов. XVII століття (Унійний З'їзд у Львові, 1938) (Праці Богосл. Наук. Т-ва у Львові, т. XI — XII).
19. Описаніе Кіевопечерской Лавры, Изд. 3-е, Кіевъ, 1847.
20. Проф. Як. Моралевич: Висока Богословська школа в Києві (Бюлетень Богосл.-Пед. Академії № 3 в Мюнхені 1947).

Інші друкovanі та рукописні праці
Єпископа Сильвестра (проф. С. Гаєвського)

1. Київські списки „Александрії” (Зап. Наук. Т-ва в Києві, 1912, кк. X)
 2. Різdv'яні та великодні вірші (Наук. Зб. Київськ. Наук. Т-ва, кн. XI)
 3. Теорія поезії, 1-е видання, Кам'янець-Под., 1921 р.
 4. „ „ „ 2-е видання, Харків, 1924 р.
 5. Теорія художн. літератури, Прага, 1943 р.
 6. „Александрія” в давній укр. літературі, т. I (Вид. Укр. Акад. Наук, 1929 р. N 98).
 7. „Александрія” в давній укр. літературі, т. II (Укр. Морськ. Інститут, Ч. 33 за 1946).
 8. Пояснення на запитання, 1945 (На правах рукопису)
 9. Церковний устрій в Україні, Варшава, вид. 1-е, 1944.
 10. „ „ „ Вид. 2-е, 1945 (Укр. Суход. Інст. ч. 5)
 11. „ „ „ Вид. 3-є, 1946, Новий Ульм.
 12. Нація й національне питання в практиці (Всеукр. Громадський Релігійний Збірник, ч. 1 за 1947).
 13. На послугах у сусідів (3 пам'яток XV в.) (Рукопис)
 14. I. Франко і діти. II. Франків „Мойсей” (Рукопис)
 15. Почаєво-Успенська Лавра. Історичний нарис. (Рукопис)
 16. Життєпис Преподоб. Іова, Ігумена Почаївського (Рукопис)
 17. Життєпис Святителя Афанасія, патріярха Царгородського, Лубенського Чудотворця (Рукопис)
 18. Акафист Святителю Афанасію, патріярхові Царгородському, Лубенському Чудотворцю.
-